

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

У статті проаналізовані основні тенденції та проблеми соціально-економічної кризи інституту сім'ї; визначена роль сучасної сім'ї у формуванні ціннісних орієнтацій молоді.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, цінність, сім'я, інститут сім'ї.

Перехідний період, який протікає в Україні досить складно, позначений суперечливими змінами в системі культури, характеризується кризовими явищами в економіці, новим вектором розвитку суспільства. Зрозуміти характер змін у духовному світі дітей, молоді неможливо без звернення до тих радикальних перетворень, які відбулися в країні за два останні десятиліття.

Як відображення соціальної дійсності, нова соціокультурна реальність характеризується новими відносинами між людьми у сфері культури, новими умовами (в тому числі й матеріальними) їх розвитку, особливою системою цінностей, норм і принципів, потреб і засобів їх задоволення.

Переважаюча орієнтація на матеріальний успіх як особливу цінність (не без засвоєння західних стандартів) породжує психологію сподівання легкого, не обтяженого працею успіху, споживацький стиль існування окремих груп дітей та молоді. Споживацькі установки все більше поширюються на спосіб життя, культуру, критерії і оцінки, цінності.

Нова реальність характерна багатовекторністю спрямувань, суперечливістю цінностей і норм, надто радикальним руйнуванням цінностей попередніх десятиліть.

Мета нашої статті – проаналізувати основні тенденції та проблеми соціально-економічної кризи на рівні інституту сім'ї. Визначити роль сучасної сім'ї у формуванні ціннісних орієнтацій молоді.

“Ціннісні орієнтації” – найбільш гнучка форма включення в механізм діяльності та поведінки особистості, що передбачає вільний вибір та всебічне врахування індивідуальних інтересів, “цінність” – позитивна чи негативна значущість об'єктів оточуючого світу. «Як правило, оцінка визначається не стільки властивостями предмету як такими, скільки включеністю їх до сфери людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними стосунками» [3, 52].

Терміном “цінність” позначаються як самі явища, так і ціннісні відносини, що породжують цілий спектр похідних від них розрізень: об'єктивних, індивідуальних і соціальних; позитивне чи негативне значення явищ природи, форм суспільної організації, історичних подій, моральних учинків, духовних витворів людства на конкретному етапі історичного розвитку» [1, 130]. «За допомогою ціннісних орієнтацій здійснюється зв'язок між цінностями та поведінкою» [1, 133].

«Духовний світ студента, його цінності, ціннісні орієнтації, інтереси й мотиви, – зазначає О. Кузнецова, – це та першооснова, яка протягом усього наступного життя визначає інтелект, раціональне осмислення навколишньої дійсності, професійну спрямованість, керує кожною дією, моральним і професійним самовизначенням» [2, 24].

Проблемам ціннісних орієнтацій особистості достатньо уваги приділяють у працях І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, І.С. Булах, В. Вичев, С. Шардлоу, І.А. Зязюн, М.І. Кравченко, А.В. Мудрик, О.М. Олексюк, В.О. Сухомлинський, Л.А. Філоненко та інші науковці. Останнім часом до них все частіше звертаються як педагоги-теоретики (А.П. Аранов, О.В. Киричук та інші), так і педагоги-практики (А.Й. Капська, В.А. Караковський, М.О. Коберник, В.О. Сухомлинський та інші).

Входження нашої країни у новий історичний період розвитку, відновлення національних традицій висуває на перший план проблему гуманістичного виховання особистості – виховання, зорієнтованого на засвоєння загальнолюдських цінностей.

Сімейне виховання є невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання. З його допомогою в сім'ї, як у вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей, починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових, моральних принципів і норм поведінки, цінностей і ціннісних орієнтацій, здійснюється підготовка до самостійного сімейного життя.

Основними завданнями сімейного виховання – є виховання в підростаючого покоління гуманності (співчуття і чуйності, поваги до людей, доброзичливого відношення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, до формування загальнолюдських цінностей, ідеалів добра, справедливості, чуйності і порядності тощо); виховання молодшої людини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином.

«Процес соціалізації будь-якої людини починається саме в сім'ї. Сім'я – один із самих давніх соціальних інститутів. Це та система, яка за рахунок взаємного впливу і сумісного рішення життєвоважливих задач запускає процеси формування особистості, виховання всіх членів сім'ї» [4, 5].

Батьківська сім'я є важливим інститутом соціалізації в цілому і формування загальнолюдських цінностей зокрема. По засобам сімейного мікросередовища здійснюється залучення дітей до соціальних цінностей і ролей, введення їх у проблеми і протиріччя сучасного світу та формування ціннісних орієнтацій.

В свою чергу сімейне мікросередовище створюється в результаті конвергенції багатьох показників і особливостей обох батьків, зокрема такої характеристики, як тип їх професійної діяльності, який є вираженням професійної спрямованості особистості, професійного самовираження і соціально – економічних вимог середовища. Окрім того, включення людини в той чи інший вид професійної діяльності призводить до деяких змін в його системі цінностей, що може в значній мірі впливати на систему внутрішньосімейних, зокрема, дитячо-батьківських стосунків, особливості яких є важливою складовою особистості, що продовжує формуватися і в процесі професійного становлення.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується масивними і всеосяжними швидкими та багато в чому стихійними змінами у всіх сферах життя суспільства: політичній, економічній, ідеологічній, культурній, інформаційній, соціальній тощо. Соціально-психологічні наслідки трансформації українського суспільства виявилися для населення нашої країни, і для кожної сім'ї зокрема, більш трагічними, ніж соціально-економічні проблеми. Все це викликало в масовій свідомості всього українського суспільства глибокі, якісні зміни, що зачепили його раціональні, вольові і психоемоційні компоненти.

Саме молоде покоління, як губка, вбирає в себе ті зміни, що відбуваються навколо, не завжди вміючи дати цьому всьому об'єктивну оцінку. Для більшості сучасної молоді традиційні цінності української культури, в першу чергу сімейні, які передаються із покоління в покоління, втратили актуальність і першозначущий смисл. Вони підсилюються західними орієнтирами, що не відповідають українському менталітету.

Соціально-економічну кризу в країні на рівні інституту сім'ї можна охарактеризувати такими тенденціями і проблемами, як:

- соціально-економічні: зміна структури доходів сім'ї; зміни структури споживацьких витрат;
- соціально-демографічні: скорочення народжуваності; збільшення кількості неповних сімей; кількості розлучень;
- соціально-психологічні: зневажливе відношення до шлюбу; послаблення потреби мати дітей; відсутність авторитету чоловіка в очах жінки; еман-

- сипація дітей від батьків, подружжя, від батьківського оточення; прагнення до ізоляції від всього світу; перевага матеріального над морально-духовним началом в сім'ї; відхід від рішення життєвих проблем і заміна їх алкоголізмом, наркоманією, проституцією, сектантством, релігією, соціальним паразитизмом, різного роду рухами, кримінальним оточенням тощо;
- зміна структурно-рольової структури сім'ї, що проявляється у вирівнюванні статусу не тільки чоловіків і жінок, але й дорослих та дітей, через прискорення ринкових відносин;
 - зміна ціннісних орієнтацій в сім'ї, які натеper формуються на прагматизмі і кар'єризмі.

Основна відмінність сучасної моделі сім'ї полягає в більшій мірі демократизації, егалітаризації внутрішньосімейних стосунків, яка вплинула на соціальні установки і рольові очікування людей. Загальнонаціональні гуманістичні цінності втрачаються. Одним з найбільших негативних наслідків зміни системи цінностей є різке зменшення цінності батьківства. «Все більше молодих людей надають перевагу тимчасовим шлюбам без особливих зобов'язань, без дітей, надають при цьому перевагу кар'єрі і спокійному існуванню без проблем, з якими зустрічається кожен із нормальних батьків» [5, 105].

Поки частина суспільства радіє першим успіхам нашої країни і тішиться великими можливостями, молодь поспішно позбавляється від тягаря лишніх знань – так їй легше засвоювати культуру, яку пропонує сучасний світ. Знання історії Вітчизни тільки заважають насолоджуватися “швидко випеченими” історичними романами; лишні знання політекономії не дадуть змоги безтурботно радіти інноваційним методам економіки, а знання граматики не дадуть спокійно засвоювати рекламу.

В свою чергу, лишні знання молоді загалом не потрібні теперішньому виробнику багаточисельних товарів і послуг. З молодих людей виробники ігор, комп'ютерів, медіа, мобільних телефонів поспішно створюють суспільство споживання, не залишаючи часу на заняття, що не вимагають додаткового забезпечення, за яке виробники бажають отримати гроші і нарощувати свої прибутки. Суспільство споживання – соціальний організм, що працює на виробництво, яке можна назвати метою в собі. Воно претендує на репутацію корисного і змістовного. А насправді, саме виробництво вибрало молодь як самий піддатливий прошарок населення і вимагає його економізації. Суспільство не дає молоді можливості бути недоспоживачем, воно робить її механізмом, додатком до комп'ютерів, мобільних телефонів тощо. Молодь готова пожертвувати здоров'ям, щоб потрапити в іншу реальність. Проте справжнє становлення особистості якраз і відбувається в подоланні і перетворенні реальності.

Молодь старається адаптуватися в навчальному закладі, сім'ї, неформальній групі. І одночасно вона прагне розширити своє когнітивне поле, перевірити свої можливості. Проте кожна мікро – макро – група висовує свої вимоги.

В цьому випадку молоді люди або змінюють свої цінності, або йдуть на приховане, чи відкрите протистояння. Це пряма дорога до дезадаптації. Дуже важливо вчасно діагностувати приховану чи відкриту дезадаптацію і перевести молоду людину від дезадаптації до адаптації в середовище, тобто гармонізації відносин особистості і середовища.

Для молоді продовження освіти після школи є великою соціальною, моральною і психологічною цінністю. Професійні плани виникають під впливом різних засобів впливу – думки батьків, вчителів, друзів, книг тощо.

Масове прагнення молоді до вищої освіти призводить до того, що власні можливості, схильності і здібності оцінюються не у відповідності з вибраною професією, а по принципу “лише б диплом”.

Проте уявлення молодих людей про попит на професію на ринку праці в майбутньому відірване від реальної дійсності. Прийняття рішення про вибір напрямку навчання в конкретному вузі у сучасних випускників середніх навчальних закладів часто буває продиктоване пріоритетом зовнішніх статусних цінностей престижності і

корисливості, недостатнім знанням своїх здібностей і можливостей. І саме батькам і педагогам необхідно пам'ятати, що навчаючись у вузі, молода людина отримує не тільки професійні знання, але і формується як особистість.

Молодь в силу особливостей психологічного і вікового статусу з одного боку, володіє великим потенціалом ентузіазму і оптимізму, з іншого – частіше схильна до паніки, девіацій, деформацій свідомості і поведінки. Регуляція механізмів соціалізації молоді прямим чином відображається на її ідейних і моральних позиціях, які багато в чому втратили свою соціально значиму, мотиваційно-ціннісну орієнтацію.

Виникнення і загострення молодіжних проблем лише посилюється байдужістю і пасивністю зі сторони владних структур, від відсутності продуманої і дієвої державної молодіжної політики.

Для сучасного періоду характерним є особливий акцент на особистісному факторі, який починає набувати все більшого значення. На зміну соціалістичному принципу колективізму приходять особистісний принцип, який багатьма розуміється як принцип індивідуалізму, що зневажає загальне добро, проявляється у безконтрольності поведінки.

Конфлікт цінностей, який обумовлюється протистоянням інтересів, породжує феномен "розколотої особистості", що характеризується суперечливістю та невідповідністю між її переконаннями і поведінкою.

Молодь як сукупність особистостей, що розвиваються – сама динамічна, енергійна і критично мисляча частина суспільства. Вона володіє великим соціальним та творчим потенціалом і здатна активно впливати на процес гуманізації соціально-економічних відносин, що відбуваються в суспільстві.

Сьогодні складаються певні умови для " повернення " повноцінного процесу виховання в школі, де в значній мірі відбувається соціалізація молоді, а отже процес засвоєння загальнолюдських цінностей. Все більш актуальним стає завдання держави, суспільства – з'єднати особисту турботу школяра про свою долю з відповідальністю за розвиток країни, забезпечити активну і особисту участь молодих громадян в суспільних справах.

Література

1. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 130-137.
2. Кузнецова О. Дослідження ціннісних орієнтацій студентів педагогічних вищих навчальних закладів // Початкова школа. – 2003. – № 9. – С.24-26.
3. Соціальна педагогіка: категорії і поняття: Словник / За ред. Н.А.Сейко, С.М. Коляденко. – Житомир, 1999. – 55 с.
4. Турченко Н.М. Семья – основа национальной безопасности: проблемы адаптации, перспективы развития // Семья – основа национальной безопасности: проблемы адаптации, перспективы развития: Материалы «Круглого стола» 31 октября 2007 г. – Ростов-на-Дону: АИПНБ, 2007. – 73 с.
5. Чуев С. Постреволюционная Россия в поисках национального единства. – Ростов-на-Дону, 2008. – 149 с.

Godlevska A.I.

ROLE OF FAMILY IN FORMATION OF VALUABLE ORIENTATIONS OF YOUTH

In the article basic tendencies and problems of the social and economic crisis of the family institute are analyzed; the leading role of contemporary family in the formation of the value orientations of young people is opened.

Key words: value orientations, family, value, family institute.

Надійшла до редакції 12.11.2008 р.